

Machek, Václav

[Právněhistorické studie. Ročníky II (1956), III (1957), IV (1958)]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná.
1959, vol. 8, iss. A7, pp. [121]-123

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/100250>

Access Date: 21. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

RECENSE, REFERÁTY, ZPRÁVY

Právněhistorické studie. Ročníky II (1956), III (1957), IV (1958). Praha, Čs. akademie.

Přede dvěma lety jsme zde uvítali první ročník tohoto bohatého a záslužného sborníku a seznámili jsme naše filologické čtenáře s tím, co se nějak dotýká jejich oboru. Tím způsobem hodláme pokračovat. Zatím tedy přibýly 3 svazky.

Stat Vladimíra Růžičky „Na okraji práce na Historickém slovníku právní terminologie v Československu“ (II 60—84) podává přehled dřívějších pokusů o slovníkový výklad slovenských právních termínů, pak referuje o zásadách a stavu práce prof. Karla Kadlce, o excerptci konané (často nedokonale) po Kadlcově smrti, o všech jednáních stran Kadlcova glossáře, konečně o nynějším stavu. Růžičkova práce informuje dobře, ale sotva bude každý čtenář souhlasit se všemi úvodními tvrzeními, jejichž smysl je ten, že Kadlec konal své historické výzkumy především v zájmu české buržoasie. Kdyby tomu tak bylo, jistě by mu byla česká buržoasie poskytla tolik pomocných sil a prostředků, aby své významné dílo dokončil a vydal co nejrychleji. „Po třicet let sbíral Kadlec materiál“ („zprvu sám a později se třemi spolupracovníky“) a ani po jeho smrti se za prvé republiky nijak zvlášť nepokročilo! S potěšením čteme, že nyní „nastalo pro realizaci plánů kdysi Kadlcových nové období“. „Záměr Kadlcův sestavit všeslovenský slovník nebyl sice zcela opuštěn, ale bylo rozhodnuto prováděti práce po etapách. První takovou etapou jeví se v dnešní situaci Historický slovník p. t. v Československu“. Na něm se pracuje, dosavadní excerpta se přísně revidují a doplňují, prameny se tedy nově excerptují atd. Zde jsou otištěna v plném znění pravidla pracovního postupu při přípravě výše uvedeného historického slovníku. Podle těchto pravidel se pracovalo tři léta (1. 4. 53—1. 4. 56); za tu dobu se pořídilo 109.800 excerptních lístků, ukázala se tedy potřeba „sestavit pravidla redakce slovníku“ (sestavil je, za pomoci filologických ústavů ČSAV, Vlad. Procházka; jsou otištěna v III 275—280). Opravdu se můžeme těšit, takového díla spolehlivého a úplného je svrchované zapotřebí. — S touto statí přímo souvisí pojednání téhož autora „Vědecké zpracování české právní terminologie, zvláště v 19. století“ (III 137—175). Sleduje úsilí právníků i filologů o vytvoření vyhovujících českých právních termínů a o jejich vysvětlení historické. Náležitá pozornost je tu věnována přínosům, excerptem nebo kodifikacím Dobrovského, Jungmanna, J. P. Koubka, K. J. Erbena, A. V. Šembery, Vincence Brandla, Gebauera, V. Vážného, Fr. Ryšánka, kromě nich tu byla řada právníků, kteří se zabývali zkoumáním české právní terminologie nebo navrhovali nové názvy. V tomto článku máme tedy m. j. 4 strany o Brandlově Glossariu, 1¼ strany o staročeském slovníku Gebauerově, ½ strany o slovníku k středověkým listům ze Slovenska V. Vážného, tolikéž o slovníku Ryšánkově ze Žilinské knihy, je tu celkem pochválen Fr. Š. Kott (dostal hotové výpisky z jisté komise). Autor samozřejmě prozkoumal i encyklopedie (Riegrův, Ottův, Masarykův naučný slovník) a jiné publikace. Dovidáme se o ústředních komisích, o návrzích úspěšných i neúspěšných, osvícených i neosvícených. Autor si všímá zvláště jistých termínů, jak je vykládali různí autoři, např. slovo *nedoperné, nestojte, cúda* aj. — V IV 185—196 konečně též autor posuzuje „Právní terminologii v díle Karla Jaromíra Erbena“, vzdává jí plnou chválu. Erben pomáhal Palackému a Tomkovi přepisováním starých pramenů a prohlížením archivů; jeho činnost vydavatelská a úřední archivářská mu dala spolehlivé znalosti, které přicházely k dobru pak jeho pracím na příkladech zákonů a na nověčeské terminologii.

Vycházeje z jednoho místa Dětmárovy kroniky, pojednává Vladimír Procházka (II 257—291) o „trestu zničení a rozehavění delikventova majetku u Slovanů“. Zabývá se tu starobylým a obecným právním obyčejem, který byl zván česky *plen*, ruský *potok*, *razgrablenije*, *ograblenije*, *graběž*, srbocharvátsky *porob* a *rasap* (polské a bulharské názvy nejsou známy). Takto trestali činy proti společnosti, činy politické povahy (zradu, poskytnutí tajných informací nepříteli), pak i činy proti obecnému pořádku (nedodržení daňových předpisů, přechovávání provinilce, špinění pověsti soudece), a vůbec činy všeobecně násilné (usmrčení člověka, kvalifikovanou krádež, žhářství). Původně snad arci tehdy, jestliže byl vinník dopaden při činu; tu společnost trestala vinníka ihned a na místě, bez nějakého soudu. V pozdějších dobách bylo možno tento plen nahradit pokoutou nebo konfiskací ve prospěch knížecí pokladny. Plen se původně týkal jen domu, obydlí provinilce; to bylo zničeno, ale „ostatní majetek byl rozebrán, movitostí patrně kýmkoli z veřejnosti, nemovitostí obcí“. Procházka

sleduje velmi podrobně celý vývoj; ukazuje, že je to právní obyčej předfeudální, velmi archaický. Nám jeho názvy tím, že nejsou jednotné, říkají, že — dodáváme — staří ty výkony nechápali asi jako „instituci“ (tím se lišíme od myšlení právníků), ale jako zcela přirozený projev rozhořčení proti nebezpečnému nepříteli společnosti, rozhořčení, jaké propukne hned po činu. Právě proto nebylo jednotného termínu. — K této práci se pak svým thematem přimyká další obsáhlé pojednání téhož autora „Důkaz dopadení při činu a počátky svědeckého důkazu v právu slovanských národů“ (IV 51—129), opět na širokém základě srovnávacím. A opět tu nalézáme bohatství termínů, které nás zajímají a nutí k přemýšlení. U slova *nastojte* dávám nyní po nové úvaze za pravdu Vaněčkovi, že původní formou bylo *nestojte* (tj. nestojte jako pouzí diváci, ale pomáhejte, pronásledujte vinníka). Taková výzva k lidem nahodivším se při činu, aby nestáli, byla totiž zcela přirozená. U Tolstého (Povídky II, čes. př. Praha b. r., 230) se popisuje, jak měli vytáhnout utopenec. „Co stojíte?“, volá tam jeden energický člověk k přihlížejícím, „člověk se utopil, a oni stojí...“. Situace není sice až tak jako u zločinu, ale obdobná. Tím se mění to, co má Procházka o mém názoru (67); *nástátí*, slovenské *nástojil*, je však 'naléhání, neodbytně vymáhati' a to se k volání o pomoc nehodí. Naopak *nestojte* je při takové situaci zcela na místě.

Článek Valentina Urfuse „Záští v Čechách v polovině 15. století“ (III 90—114) nás velmi podrobně poučuje o tom pojmu. Byla to „vzájemná nepřátelství jednotlivých feudálů usku- tebnovaná válečnými a kořistnými akcemi vojenských mocí obou soupeřů“, tedy nikoli naše tiché a neúčinné záští, ale násilné akce (výboje, loupeže), prováděné zpravidla na poddaných druhého feudála. Jeden pán vydíral z poddaných druhého pána výkupné, vybíral „holdy“. Byl to zjev tehdy kupodivu velmi častý. Urfusova práce je i nám vítaná pro dějiny jistých slov.

Významným a podnětným příspěvkem je stať Václava Vaněčka „Keltská a germánsko-římská kapitola dějin státu a práva v Československu“ (III 5—76). Dosavadní věda opomněla prozkoumat právní dějiny z období „šera pravěku“ v našich zemích, tj. dobu od nashi Keltů přes hegemonii Germánů, říši Samovu a říši Velkomoravskou až po počátky státu přemyslovského. Vaněček nyní vyplňuje tuto mezeru, pokud jde o keltskou a germánskou dobu na našem území. Jeho práce znamená, možno říci, jednak stručnou kritickou syntésu vnějších dějin, toho, co o těch obdobích říkají nebo čeho se dohadují na jedné straně naši i cizí historikové, na druhé straně archeologové, jednak prozkum těch období vzhledem „na vývoj vztahů mezi lidmi, na proměny společenských řádů a na dějiny politických a právních institucí“, neboť „tu jde o společnost, jejichž problematika se nevyčerpává běžnými zřeteli medievalistiky anebo vědy o antice, nýbrž vyžaduje si rozboru především s hlediska vývoje zřízení prvotně pospolného“. „Pro tuto problematiku právně historická věda dosavadní neměla porozumění, neboť s pojmy jako prvobytně pospolná společnost, rodové zřízení, otrokářský řád, feudální řád, ba ani s pojmy tak základními jako jsou »stát« a »právo«, náležitě zacházet nedovedla a dokonce náležitěmu používání jich se vši mocí vzpírala“. Tyto citáty ukazují, jaký cíl má Vaněček. Není účelem naší práce podávati Vaněčkovy výsledky právně historické. Pro nás jeho vylíčení má především důležitost pro otázky, do jaké míry je možno přijímat styk různorodného obyvatelstva a trvání starších skupin mezi lidem nově příšlým (staršího substrátu mezi Keltů, keltského mezi Germány atd.), popř. zdali je možno připustit, že na našem území došlo k styku Slovanů nejen s Germány, ale i se zbytky Keltů, a dále pro otázky o tom, jaká byla kulturní výše daných kmenových nebo jinakých svazů. Mohu prohlásit, že Vaněčkova práce nám usnadňuje pochopit lépe ony jinak málo jasné doby a že nám opravdu poskytuje rozsáhlé možnosti v otázkách, kde dosud byly — v jazykovědě — velké rozpaky. Je tu např. otázka přejímání slov z keltštiny a jeho společenských podmínek; nebo otázka žup („pagů“), našeho slova pro dluh (je příbuzné a v souvislosti s keltským či nikoli?: „u jiných Keltů v této době ... jsou doloženy peněžní i jiné zápůjčky a existence velmi příznačných poměrů dlužnických“) a pod. Zde nemohu jít do podrobností, pokusím se využít těch možností jinde. Vaněček nezapomíná všimati si, aspoň mimochodem, i důsledků pro toponomastiku. Dovolím si proto upozornit na jeden jeho objev: „slovo *gablum*, snad keltské, s významem dávka, poplatek, důchod ... mohlo by poskytnout některé podněty naší etymologii i toponomastice“, praví zde V. skromně. Je i tvar *gabella*. Ve skutečnosti — jak mi autor sdělil ústně, s dovolením dává věc do tohoto referátu — jde tu o výklad jmen Jablonec (něm. Gablonz), Jablonné, Jablunkov, Jablunka, Jablonica. Ta nejsou od *jabloň*, ale od tohoto keltského slova. Je pozoruhodné, že to jsou obce při hranicích, při průsmycích, u přechodů do ciziny. Podrobnosti podá V. arci sám později. Výklad ten je zcela přesvědčující. Dodávám, že již nebožtík Adolf Kellner nevěřil, jak mi jednou řekl, že by ta jména byla od *jabloň*. Cla nebo myta se vybírala i v pozdější době germánské (str. 65 o lidech Vanniových) a tak mohl starý termín přecháti všechny změny obyvatelstva. Na str. 69 dále je na dvou řádcích petiu umístěna dcmenka, „že by bylo na místě prozkoumati možnost, zdali jméno Lemuzů není pcslované, zkomo-

lené a zkrácené jméno Hermundurů“. I ta se mi zdá velmi pravděpodobnou. „Na obzoru se objevuje nyní myšlenka určité kontinuity státního a politického života v našich zemích od polootrokářských Keltů a od zásahů otrokářské římské říše přes knížectví germánských plemen u nás až k Avarům a k definitivnímu vítězství politických útvarů slovanských...“ (III 228). Takováto kontinuita má zcela určitě důležitost i pro výklady jazykovědců.

Bohatý je i oddíl „diskuse, recenze, zprávy“. Dovidáme se z něho, že i knižní produkce tohoto oboru je v poslední době dosti bohatá a na výši. Přejeme podobné úspěchy i další práci.

Václav Machek

Herbert Bräuer: Untersuchungen zum Konjunktiv im Altkirchenslavischen und im Altrussischen. Teil I. Die Final- und abhängigen Heischesätze. Wiesbaden 1957, 262 s. (Osteuropa-Institut an der Freien Universität Berlin. Slavistische Veröffentlichungen, Band 11.)

Mladý berlínský slavista Herbert Bräuer, žák prof. Maxe Vasmera, o jehož první knižní práci ze staroslověnské syntaxe přinesl Sborník referát před pěti lety,¹ podal ve své habilitační práci dílo mnohem širě zaměřené, opřené o bohatý materiál a přinášející cenné výsledky. Podtitul naznačuje, že jde pouze o první úsek plánované práce o otázce konjunktivu v staroslověnině a v staré ruštině.

Úvodem autor připomíná, že slovanské jazyky nezachovaly žádné bezpečné stopy konjunktivu. Nově vzniklý kondicionál se významově shoduje s původním užitím optativu (snad s ním *bimь* souvisí i geneticky); v nejstarší historicky doložené fázi slovan. jazyků nemá ještě funkci konjunktivu. Nedostatek zvláštního slovesného způsobu ve větách vedlejších se spojuje s pozdním rozvojem hypotaxe; když pak ke vzniku hypotaxe došlo, využilo se ve větách vedlejších indikativu. V několika typech vět se stalo obvyklým užití dokonavého indikativu prézentu — ve větách účelových, v obsah. větách žádacích, ve větách podmínkových, přípustkových a časových (futurálních). Dokonavý indikativ préz. má zde tedy zároveň funkci konjunktivu. Tato funkce se upevnila zejména v jihoslov. jazycích, a v bulharštině se na ni ind. préz. specializoval (budoucí čas se v samostatných větách vyjadřuje pomocí *šte* a nikoli dokonavým indikativem préz.). V jazycích západoslovanských a východoslovanských však šel vývoj jiným směrem: v účelových a obsahových žádacích větách se rozšířil kondicionál. Kondicionál se ojedinele objevuje už v staroslověnině, ale jeho užití je vždy nějak motivováno. V ruštině užití kondicionálu časem zobečňuje, takže zde kondicionál nabývá funkce konjunktivu.

Naznačený vývoj dokládá autor podrobným rozbořem obsáhlého, většinou úplného materiálu staroslověnského a staroruského (až po 18. století) a snaží se postihnout i jeho příčiny. U každé památky podává samostatný rozbor vět účelových a obsahových žádacích, bohatě dokumentovaný příklady (pozoruhodnější příklady jsou citovány všechny a podle potřeby jsou komentovány); kromě toho jsou u každé památky přesné statistické údaje o užití způsobu a vidu slovesa ve vedlejší větě i o užití různých spojek. Tak je možno sledovat rozdíly mezi památkami z různých chronologických i stylistických plánů. U staroruských památek, zejména letopisů, sleduje autor i rozdíly mezi různými částmi rukopisu, takže dobře vyniká postupné pronikání nových prostředků. Tak se stává jeho práce důležitým příspěvkem k celkovému poznání vývoje účelových a obsahových žádacích vět v staroslověnině a v staré ruštině, nejen k otázce slovesného způsobu ve vedlejších větách. (I o jevech, kterým autor nevěnuje přímou pozornost, lze mnoho vyčíst z uváděných dokladů.) Zároveň přináší i cenné poznatky o staré vidové platnosti některých neprefigovaných sloves.

Rozdíly ve vývoji souvětých typů zejména v staré ruštině vedly Bräuera k důslednému odlišování vět účelových od obsahových vět žádacích a k dalšímu vnitřnímu členění vět žádacích podle toho, jsou-li závislé na slovesech (případně děj. jménech) s významem „rozkazovat“ nebo „prositi“, „přáti si“ apod... (např.: *Платъ же повелъ, да и распутъ* Lavrent. 103,25 // *умолъ игумена того, дабы на нь възложилъ образъ мнишскыи тамтѣ* 156,17); zvláště se probírají i četné staroruské věty závislé na souslovi *biti čelomъ* (např. *a pskovičŭ biša jemu mnogo čelom, čtoby sja ostalъ* 3. Pskov. let. 146). O větách obavných pojednal na jiném místě a zjistil u nich obdobný vývoj (ve stati *Zur Entwicklung der unsprünglichen Abwehrsätze im Altkirchenslavischen und Altrussischen*, Festschrift für Max Vasmer zum 70. Geburtstag am 28. 2. 1956,

¹ Srov. referát M. Bauerové o Bräuerově disertaci *Der persönliche Agens beim Passiv im Altbulgarischen* ve Sborníku prací fil. fak. Brno 1954, A 2, 109—111.